JEL Classification: M00;P22; Q12;Q21 УДК 338.49:338.5

НАУКОВІ АСПЕКТИ МОНІТОРИНГУ ЦІН І ВИТРАТ НА ПРОДУКЦІЮ РОСЛИННИЦТВА

Боднар О. В.

Анотація. *Досліджено наявну в Україні систему збору даних щодо цін і витрат на виробництво продукції рослинництва. Наведено практичні напрацювання щодо системи моніторингу цін і витрат виробництва в Україні. Висвітлено досвід розвинених країн світу у створенні та функціонуванні системи моніторингу цін і витрат фермерів. Обґрунтовано причини необ'єктивності, відсутності детальної інформації щодо виробничих і цінових даних стосовно діяльності суб'єктів господарювання. Викладено пропозиції щодо підвищення оперативності й об'єктивності збору даних стосовно цін і витрат на продукцію рослинництва.*

Ключові слова: *моніторинг, ціни, витрати, продукція рослинництва, статистична звітність, сільськогосподарські підприємства.*

НАУЧНЫЕ АСПЕКТЫ МОНИТОРИНГА ЦЕН И РАСХОДОВ НА ПРОДУКЦИЮ РАСТЕНИЕВОДСТВА

Боднар О. В.

Аннотация. *Исследована существующая в Украине система сбора данных по ценам и расходам на продукцию растениеводства. Представлены практические наработки по системе мониторинга цен и издержек производства в Украине. Освещен опыт развитых стран мира в создании и функционировании системы мониторинга цен и расходов фермеров. Обоснованы причины необъективности, отсутствия подробной информации о производственных и ценовых данных о деятельности субъектов хозяйствования. Изложены предложения по повышению оперативности и объективности сбора данных по ценам и расходам на продукцию растениеводства.*

Ключевые слова: *мониторинг, цены, расходы, продукция растениеводства, статистическая отчетность, сельскохозяйственные предприятия.*

SCIENTIFIC ASPECTS OF MONITORING PRICES AND EXPENDITURES FOR CROP PRODUCTS

O. Bodnar

Abstract. *The current Ukrainian system of collecting data on prices and expenditures for crop products is studied. Practical developments concerning the system for monitoring prices and expenditures for crop products in Ukraine is presented. The experience of developed countries in creating and ensuring the operation of the system for monitoring prices and expenditures of farmers is highlighted. The reasons for the biased information about production and price data on the activity of entities as well as lack of information of the kind are grounded. Propositions on improving the timeliness and objectivity of collecting data on prices and expenses for crop products are presented.*

Keywords: *monitoring, prices, expenditures, crop products, statistical reporting, agricultural enterprises.*

Постановка проблеми. Системи моніторингу цін і витрат сільськогосподарської продукції діють у більшості країн світу. Україна не є виключенням, збір інформації здійснюється різними установами залежно від спеціалізації та напряму діяльності. Якщо для цінового моніторингу доступ до інформації є відкритим, то при здійсненні моніторингу витрат існує конфіденційність інформації щодо результатів діяльності суб'єктів господарювання. Проте саме якість, достовірність і повнота інформації є основою для прийняття ефективних рішень як на рівні безпосередніх виробників сільськогосподарської продукції, так і на рівні державних управлінських органів. В Україні залишається невирішеною проблема об'єктивності й оперативності даних моніторингу витрат на виробництво сільськогосподарської продукції. Існує потреба у функціонуванні єдиної системи моніторингу цін, яка охоплює усі ціни у розрізі видів продукції у ланцюгу від виробника до споживача, має власну організаційну структуру та штат і є незалежною установою. Стан продовольчих ринків, ринків матеріально-технічних ресурсів, послуг із транспортування, зберігання, переробки продукції та інших у сільській місцевості, цін та обсягів продажу продукції в різних регіонах по різноманітних каналах

збуту – це лише частка інформації, яку можуть надавати подібні системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробка методичних і практичних засад моніторингу показників діяльності суб'єктів господарювання у галузі сільського господарства в Україні є складовою досліджень таких науковців і практиків, як Воскобійник Ю. П. [1], Демчак І. М. [2], Лузан Ю. Я. [3], Лупенко Ю. О. [4], Охріменко І. В. [5], Прокопенко О. М. [6], Свиноус І. В. [7], Сеперович Н. В. [8], Сікачина О. В. [9], Шпичак О. М. [7; 10–12] та ін. [13].

Постановка завдання. Метою дослідження є висвітлення проблем моніторингу цін і витрат продукції рослинництва в Україні, порядок його здійснення та формування пропозицій із забезпечення збору оперативних та об'єктивних даних щодо господарської діяльності товаровиробників рослинницької продукції.

Виклад основних результатів дослідження. Вперше система цінового моніторингу в Україні була запроваджена у 1996 р. в результаті укладання спільної угоди між Міністерством сільського господарства США та Міністерством сільського господарства і продовольства України про здійснення пілотних проектів по організації служб цінового моніторингу у Вінницькій, Львівській, Луганській, Одеській, Сумській областях. Спеціалісти таких служб проходили відповідне навчання та працювали на основі уніфікованих форм для збору і передачі цінової інформації з використанням програмного забезпечення. Це дозволяло користувачам оперативно аналізувати тенденції по цінах різноманітної продукції на різних ринках і приймати виважені рішення. Проте із закінченням строку дії спільної американо-української угоди припинилося фінансування збору, обробки та поширення цінової інформації, коштів із державного бюджету передбачено не було [10; 12].

На сьогодні однією із основних установ, що здійснює моніторинг цін і витрат продукції рослинництва, є Державна служба статистики. Вона є офіційним спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі статистики, який реалізує державну політику у сфері статистики. Його діяльність спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра економічного розвитку і торгівлі. Збір інформації Державною службою статистики здійснюється через власні територіальні органи статистики.

Збір даних щодо цін реалізації продукції сільськогосподарськими товаровиробниками та фермерськими господарствами здійснюється за формою № 21-заг (місячна, річна) «Звіт про реалізацію продукції сільського господарства». Крім того, за цією формою проводяться вибіркові обстеження сільськогосподарської діяльності домогосподарств у сільській місцевості. За цією звітністю суб'єкти господарювання наводять дані про обсяги та середні ціни реалізації основних видів продукції сільськогосподарськими підприємствами за всіма напрямами. До січня 2016 р. у зазначеній звітності відображалися дані в розрізі каналів реалізації: переробним підприємствам, населенню в рахунок оплати праці, пайовикам у рахунок орендної плати за землю та майнових паїв (часток), на ринку, через власні магазини, ларки, палатки та ін. Дані публікуються на сайті Державної служби статистики щомісячно наростаючим підсумком 16–18 числа наступного після звітного місяця.

Також ціни реалізації сільськогосподарської продукції наводяться у звітності за формою № 50-сг «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств» та формою № 2-ферм «Основні показники господарської діяльності фермерського господарства, малого підприємства у сільському господарстві». Ці дані використовуються для розрахунку основних підсумкових показників діяльності сільськогосподарських підприємств. Оскільки звітність № 21-заг, № 50-сг, № 2-ферм формуються на підставі спільних форм первинного обліку, ціни, які оприлюднюються у статистичних бюлетенях за цими формами, практично не мають розбіжностей. Слід також зазначити, що показник «ціна реалізації» та «середня ціна реалізації» в зазначених формах звітності є розрахунковою середньою вартістю одиниці певного виду продукції, що реалізована підприємством протягом року (якщо це звітність за формою № 21, № 50-сг, № 2-ферм) або протягом місяця (якщо це звітність за формою № 21) по сукупності усіх здійснених угод. Тобто цей показник є кумулятивним щодо результатів цінового моніторингу на ринку аграрної продукції. Зазначені дані є підставою для визначення фінансових результатів діяльності підприємства в цілому та по окремих напрямах зокрема.

Моніторинг даних за звітністю № 50-сг здійснюється по великих і середніх сільськогосподарських підприємствах. Такі дані містять кількісні та якісні показники ефективності сільськогосподарського виробництва в цілому і за видами сільськогосподарської продукції – результат від реалізації продукції, її повна собівартість, рентабельність, витрати на виробництво, у тому числі за елементами (матеріальні витрати, в тому числі насіння і посадковий матеріал як в цілому для галузей рослинництва і тваринництва, так і за окремими видами продукції, розмір державної підтримки, що отримана сільськогосподарськими підприємствами для підтримки виробництва продукції рослинництва, зокрема озимих культур, в тому числі пшениці, ярих і зернобобових культур, в тому числі пшениці, ріпаку (озимого і ярого), льону-довгунцю та ін. Критерії цих

© Боднар О. В., 2016

сільськогосподарських підприємств визначені Методологічними положеннями з організації державних статистичних спостережень зі статистики сільськогосподарських підприємств, затверджених наказом Держкомстату від 09.11.2011 № 289.

Усі інші суб'єкти господарської діяльності, які не підпадають під критерії за формою № 50, звітуються за формою № 2-ферм «Основні показники господарської діяльності фермерського господарства, малого підприємства у сільському господарстві». Зазначене статистичне спостереження є вибірковим, із 31324 наявних в Україні господарств в обстеженні беруть участь у 2014 р. – 42,2 %, у 2013 р. – 43,3 %, лише у 2011 р. вибірка складала 100 % господарств. В середньому фермерські господарства проходять статистичне обстеження 1 раз у чотири роки. У зазначеному спостереженні наводяться дані щодо витрат на виробництво продукції сільського господарства і послуг в розрізі таких елементів витрат: витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, матеріальні витрати всього, зокрема насіння і посадковий матеріал, корми, з них покупні, мінеральні добрива, пальне і мастильні матеріали (нафтопродукти, газ для автомобілів), паливо та енергія (вугілля, торф, дрова, газ тощо), запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту, амортизація, інші операційні витрати, в тому числі оренда за майнові та земельні частки (паї). Також наводяться дані щодо реалізації по видах продукції, зокрема кількість реалізованої продукції, чистий дохід (виручка) від реалізації, повна собівартість продукції, внесення органічних, мінеральних добрив та обробка хімікатами, розмір державної підтримки сільськогосподарського підприємства, зокрема для підтримки виробництва продукції рослинництва.

Крім зазначених форм звітності, середні ціни закупівлі цукрових буряків у жовтні, листопаді, грудні, січні моніторилися за допомогою звітності «Надходження цукрових буряків на переробні підприємства» (№ 4-заг), яку подають підприємства, що займаються закупівлею та мають потужності по переробці цукрових буряків. Згідно з наказом Державної служби статистики України від 19.08.2015 № 191 з 1 січня 2016 р. така звітність була відмінена.

Територіальними органами державної статистики здійснюється моніторинг споживчих цін на виконання доручення Кабінету Міністрів України від 31.10.2014 № 36767/1/1-14. До 10.09.2014 р. ці функції було покладено на Державну інспекцію з контролю за цінами, проте відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 442 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» її було ліквідовано. Моніторинг здійснюється за такими позиціями: рис, хліб пшеничний з борошна першого ґатунку, хліб житній, житньо-пшеничний, яловичина, свинина, птиця (тушки курячі), сало, борошно пшеничне, макаронні вироби, крупи гречані, ковбаси варені, молоко, сметана, масло вершкове, сир м'який, цукор, олія соняшникова, яйця, картопля, капуста, морква, буряк, цибуля ріпчаста, бензин А-95, дизельне пальне.

Зазначений моніторинг проводиться відповідно до Методологічних положень щодо організації статистичного спостереження за змінами цін (тарифів) на споживчі товари (послуги) і розрахунків індексів споживчих цін, затверджених наказом Держстату від 01.07.2013 № 190 (зі змінами).

Для забезпечення репрезентативності споживчого ринку достовірності та надійності розрахунків середніх цін кількість котувань за товарами розподіляється між підприємствами торгівлі та ринками. Це пов'язано з тим, що суттєва частка купівлі окремих товарів, а саме картоплі, капусти, моркви, буряка, цибулі ріпчастої, здійснюється на ринках. У міських поселеннях за чинною вибірковою сукупністю визначаються підприємства торгівлі, які входять до складу найбільш поширених торгових мереж, окремі підприємства та ринки, що є репрезентативними для споживчого ринку міста. Розрахунки середніх цін за регіонами здійснюються за формулою середньої. Середні ціни по Україні розраховуються за формулою середньої арифметичної зваженої, де вагами є чисельність середньорічного наявного населення регіону

Моніторинг закупівельних та оптово-відпускних цін на такі види сільськогосподарської продукції, як пшениця 3, 4, 6 класу, жито, кукурудза, ячмінь, соняшник, соя, м'ясо ВРХ, м'ясо свиней, молоко, птиця (кури), цукор, картопля, морква, гречка, яйця, капуста, буряк столовий, цибуля, олія соняшникова також здійснюються працівниками головних управлінь сільського господарства і продовольства облдержадміністрацій.

Збором інформації щодо виробничих показників сільськогосподарської діяльності підприємств і моніторингом цін на аграрних ринках займаються приватні аналітичні агентства на зразок «АПК-інформ», «Украгроконсалт» та ін. Результати статистичних спостережень цих структур відрізняються від офіційних даних Державної служби статистики, що зумовлено різними методиками збору інформації. Методичні підходи до збору й обробки статистичної інформації Державної служби статистики України є офіційно визнаними, відбувається постійна робота щодо наближення їх до європейських і міжнародних норм.

На високому методичному рівні проводиться моніторинг цінової ситуації на продовольчих ринках НДІ «Украгропромпродуктивність». Результати публікуються в інформаційно-аналітичному виданні, що містить узагальнені відомості про ціни на основні продукти харчування, зібрані з 592 продуктових ринків України (без урахування ринків АР Крим та м. Севастополя). У виданні наведені поточні мінімальні, максимальні та середні ціни на 44 основні продукти харчування в розрізі регіонів і в цілому по Україні, щомісячні ціни реа-

лізації сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів, досліджені щомісячні обсяги їх реалізації та залишки, обсяги експорту – імпорту товарів, а також розраховано вартість місячного набору, складеного з 32 обстежуваних основних продуктів харчування в розрізі регіонів, визначено частку вартості обстежених товарів у середній заробітній платі населення. Мережу «Украгропромпродуктивність» складають Науково-дослідний Інститут продуктивності агропромислового комплексу та регіональні центри продуктивності, організаційно згруповані в 5 зон по природно-кліматичних характеристиках та умовах господарювання з урахуванням наявної територіально-адміністративної інфраструктури.

Серед науковців і аналітиків при здійсненні ринкових оглядів цінової ситуації досить часто постає питання співставності результатів моніторингу одних і тих же цінових позицій різними суб'єктами та проблема об'єктивності й адекватності тих чи інших даних. Слід зазначити, що при здійсненні співставлення результатів моніторингу потрібно враховувати відповідність цінових позицій, адже, наприклад, за позицією «яловичина» можуть бути відмінності, що зумовлені характеристикою продукції, тобто потрібно уточняти, яка частина яловичої туші мається на увазі (з кісткою, м'якоть і т. д.). Варто також зазначити, що ціни на продовольчих ринках, на відміну від цін підприємств торговій мережі, можуть змінюватися протягом торгового дня, тому значення має також і час проведення моніторингу. Крім того, продукція різних торгових марок може мати відмінність у рівні цін, що зумовлено маркетинговою політикою конкретного підприємства.

Нами здійснено співставлення результатів моніторингу роздрібних цін на основні продукти харчування НДІ «Украгропромпродуктивність» і споживчих цін Державної служби статистики України (табл. 1).

Таблиця 1

Фрагмент співставлення результатів моніторингу роздрібних цін на основні продукти харчування НДІ «Украгропромпродуктивність» і споживчих цін Державної служби статистики України

Цінова позиція моніторингу	НДІ «Украгропромпродуктивність», грн за кг		Державна служба статистики України, грн за кг		Співставлення результатів моніторингу ДССУ та НДІ, %	
	19.04.16	10.05.16	20.04.16	10.05.16	(19)20.04.16	10.05.16
Хліб пшеничний з борошна першого ґатунку	10,84	10,85	10,45	10,47	96,4	96,5
Яловичина	82,96	82,89	82,06	82,69	98,9	99,8
Свинина	66,77	67,22	66,05	69,34	98,9	103,2
Молоко жир. 2,5 %	11,19	11,08	12,42	12,45	111,0	112,4
Цукор	15,17	15,02	14,19	13,97	93,5	93,0
Олія соняшникова	27,99	27,98	30,84	31,08	110,2	111,1

Джерело: сформовано автором за даними НДІ «Украгропромпродуктивність» та Державної служби статистики України

Відмінність між рівнем цін за відповідними датами складає від 0,2 до 12,4 в.п. Це зумовлено вищевикладеними причинами та є, на нашу думку, допустимим при обґрунтуванні достовірності отриманих результатів.

Також моніторинг оптових цін на основних оптових ринках України (Столичний та Шувар) здійснюється співробітниками відділу ціноутворення, кон'юнктури й інфраструктури ринку ННЦ «Інститут аграрної економіки».

В Україні процес ціноутворення з різних сторін контролюють відразу декілька державних органів. Донедавна спеціальним контролюючим органом за системою цін була Державна інспекція з контролю за цінами. Державна інспекція України з контролю за цінами (Держцінінспекція) – спеціалізований державний орган, що функціонував при Міністерстві економіки. Коло її повноважень визначалось Положенням про Державну інспекцію України з контролю за цінами, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 13.12.2000 № 1819 Крім Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, контроль за ціноутворенням на продукцію монопольних утворень здійснюється Антимонопольним комітетом України і його територіальними підрозділами, який контролює дотримання антимонопольного законодавства, а також розглядає справи, що стосуються його порушення. Непрямий контроль за ціноутворенням здійснює Державна податкова служба (раніше адміністрація). Зокрема, Державна податкова служба України здійснює контроль за своєчасністю, достовірністю, повнотою нарахування та сплати податків та зборів, що є складовими ціни. Державний нагляд за дотриманням вимог формування, встановлення та застосування державних регульованих цін здійснюється Управлінням державного контролю Держпродспоживслужби. У галузі АПК та торгівлі державні регульовані ціни застосовуються суб'єктами господарювання з виробництва, оптової та роздрібної

торгівлі соціально значущими продовольчими товарами, на дитяче харчування та продукцію громадського харчування.

Таким чином, бачимо, що нині найбільш деталізована і доступна інформація, яка моніториться Державною службою статистики та стосується економічних результатів діяльності сільськогосподарських підприємств відображена у статистичному спостереженні – форма 50-сг. Проте і ця інформація не є безсумнівною. Вона є застарілою, оскільки доступ до неї можливий лише через 7 місяців по закінченні звітного періоду. Крім того, господарства, які звітують за цією формою, у загальному виробництві зерна займають 70 %, соняшнику – 74 %, молока – 20 %, у вирощуванні свиней – 50 %, ВРХ – 23 %. Таким чином, на основі існуючої звітності можливо проаналізувати економічну ефективність виробництва лише близько двох третин таких основних видів рослинницької продукції, як зерно та соняшник, менше однієї третини продукції скотарства та половини продукції свинарства.

Поряд із цим практично не здійснюється моніторинг витрат і доходів від виробництва продукції в особистих селянських господарств, які займають переважаючу частку у виробництві деяких видів сільськогосподарської продукції (картопля, плоди, молоко, м'ясо великої рогатої худоби та ін.). Відсутність такого моніторингу абсолютно позбавляє об'єктивності інформацію щодо отриманих результатів по відповідній галузі. Це робить можливим небажане варіювання результативними показниками в угоду політичних амбіцій та завуалювання прорахунків в АПК.

Крім того, відсутність об'єктивних даних щодо обсягів виробництва в особистих селянських господарствах дає можливість маніпулювати статистичними даними. Наприклад, як це має місце із показниками на ринку зерна, обсяги зернових є дещо заполітизованим показником. Оскільки досить суттєва його частка виробляється господарствами населення (22 %), в кінці року при остаточних підрахунках обсягів виробництва за рахунок цих господарств може відбуватися штучне варіювання циими показниками.

Вивчаючи досвід розвинених країн світу, академік Шпичак О. М. зазначає, що надання фермерами необ'єктивної інформації не припускається, оскільки тут існує розуміння того, що ця необ'єктивність у кінцевому результаті при прийнятті відповідних рішень негативно впливатиме на діяльність самого фермера. Тобто менталітет безпосередніх товаровиробників не дозволяє подавати викривлену інформацію. Менталітет українського сільськогосподарського товаровиробника тривалий час формувався, на жаль, в іншій економічній та моральній сфері, тому що це, як правило, призводило до збільшення податкового тиску [12].

Проблема уніфікації вітчизняних методик збору й обробки інформації з європейськими стандартами має два зрізи: це різні умови, в яких працюють обстежувані господарства, та різні цілі, які переслідуються при здійсненні моніторингу.

Висвітлення досліджень щодо ситуації на аграрному ринку сьогодні не завжди є оперативним і достатнім для прийняття відповідних державних заходів. Дані часто різняться за структурою показників і термінами подання, не мають єдиного методичного забезпечення та не носять системного характеру, що в цілому не відповідає сучасним потребам державного управління. Інформація різних комерційних структур, яку часто використовують учасники ринку, в більшості випадків теж має несистемний характер, як правило, збирається лише по окремих регіонах, має високу вартість доступу, а в окремих випадках є упередженою.

Крім того, слід зазначити, що у існуючих статистичних спостереженнях відсутні дані щодо витрат праці на виробництво окремих видів продукції. В цілому затрати праці мають місце у формі державного статистичного спостереження № 1-ПВ (місячна, квартальна. річна) «Звіт з праці», але це є дуже агрегованим показником. Проте відсутність деталізованих даних унеможливлює розрахунок показника продуктивності праці через людино-години, тобто обсягу часу, який затрачається на виробництво одиниці продукції. Оскільки час є найбільш цінним ресурсом, цей показник є дуже важливим. Внаслідок цього немає можливості об'єктивно визначити вартість 1 витраченої на виробництво продукції години, тоді як у країнах Європи цей показник є досить широко використовуваним, де оплата робітників оцінюється за кількість відпрацьованих годин.

Останніми роками сільське господарство справедливо вважається лінією прориву для вітчизняної економіки, галуззю, яка зможе запустити маховик виходу із кризової ситуації. Проте для досягнення цього необхідно приймати виважені та обґрунтовані рішення, які базуються на оперативній, прозорій та об'єктивній інформації щодо діяльності суб'єктів аграрного ринку.

Слід зазначити, що на базі Інституту аграрної економіки за згодою Міністерства сільського господарства України існував досвід і практичні напрацювання щодо моніторингу витрат виробництва. Тут, під керівництвом академіка Шпичака О.М. за безпосередньою участю Міністерства сільського господарства України було створено мережу базових сільськогосподарських підприємств у різних областях України, які формували необхідну інформацію та подавали оперативну інформацію щодо економічних результатів їх діяльності. Такі підприємства були своєрідними датчиками для апробації тих чи інших державних заходів. Зібрана оперативна інформація дозволяла управлінським структурам оперативно оцінювати реальний стан справ у поточному періоді та приймати своєчасні та виважені рішення. По областям були виділені базові госпо-

дарства, які надавали за затвердженими формами щоквартальну оперативну інформацію, яка оброблялася в інституті і відправлялася до Міністерства сільського господарства та інших зацікавлених відомств. Цим господарствам було передбачено певні доплати [10].

Крім того, враховуючи практично повну відсутність інформації щодо витрат виробництва по продукції, що виробляється в особистих підсобних господарствах, у відділі собівартості, цін і рентабельності ННЦ «Інститут аграрної економіки», ще в дев'яностих роках минулого століття було розроблено організаційно-методичні підходи встановлення вказаних показників. Проте в сучасних умовах відсутності політичної волі, належного фінансування, частої зміни керівництва у вищих структурах управління ця надзвичайно важлива справа була загублена [12].

Своєчасна, доступна та достовірна статистична інформація є надзвичайно важливою для ефективної діяльності суб'єктів ринку, дозволяє приймати оперативні рішення та планувати діяльність на майбутнє. Стабільний розвиток економіки неможливий без нормального функціонування служби моніторингу аграрного ринку.

Подібні служби функціонують в багатьох розвинених країнах, а саме у США, Франції та ін. Завданням цих служб є забезпечення всіх учасників аграрного ринку оперативною й об'єктивною інформацією про поточний стан ринку (пропозиція, попит, ціни та їх тенденції, рух товарної продукції тощо). На підставі цієї інформації приймаються маркетингові рішення. Загальнодоступність ринкової інформації забезпечує усім учасникам ринку рівне становище.

Зокрема, Сполучені Штати Америки мають великий досвід по створенню і роботі з системами моніторингу. Міністерство сільського господарства США з 1975 р. проводить щорічний моніторинг витрат і доходів виробництва по основних видах сільськогосподарської продукції, таких як кукурудза, пшениця, бавовна, рис, сорго, овес, ячмінь, молоко, свині, молодняк ВРХ [14]. Моніторинг здійснюється шляхом опитування товаровиробників, що проводиться кожні 4–8 років залежно від виду продукції. Також щороку дані поновлюються з урахуванням змін рівня фактичних цін, розміру середніх площ і продуктивності. Починаючи з 1996 року здійснюваний моніторинг є складовою Огляду управління сільськогосподарськими ресурсами (ARMS).

Теоретичні та методичні підходи обліку витрат і доходів відповідають положенням, що рекомендовані Спеціальною комісією по вивченню витрат і доходів у виробництві сільськогосподарської продукції, що входить до складу Американської асоціації сільського господарства [15].

Під час проведення опитування щодо розміру витрат збирається детальна інформація у фермерів про вхідну сировину та матеріали, технологічні операції та виробничі витрати для окремих видів продукції. Для цього використовуються анкети, розроблені Національною службою сільськогосподарської статистики. Збір даних починається восени, коли відомі показники щодо виробничих витрат, та закінчується весною, коли збираються дані в цілому по фермі, зокрема розмір накладних витрат, відсотків і податків.

Для співставлення витрат виробництва при використанні власних і залучених ресурсів виділяються готівкові та безготівкові витрати. Готівкові витрати виникають при купівлі чи оренді виробничих ресурсів. Безготівкові витрати виникають, коли виробничі ресурси є власністю фермера. Для співставлення витрат виробництва здійснюється, наприклад, урахування витрат на оренду землі чи витрат за кредитом для її купівлі, навіть якщо фермер є власником землі, оскільки фермер втрачає доходи від можливої здачі її в оренду іншому виробнику. Також якщо виробник використовує власні заощадження для оплати поточних витрат (насіння, добрива, засоби захисту рослин, ПММ), він не платить відсотків по поточних кредитах, проте враховує ці витрати в обліку. Так само при врахуванні власних витрат праці фермера вони включаються у загальні витрати, оскільки фермер міг би витратити свій робочий час в іншому напрямі.

Висновки та пропозиції. Отже, здійснення моніторингу цін порівняно із показниками розміру витрат є більш доступним, оскільки ця інформація є публічною, існує значна кількість джерел і можливостей її збору. Зокрема, існує моніторинг цін сільськогосподарських підприємств Державною службою статистики, Міністерством економічного розвитку і торгівлі, НДІ «Украгропромпродуктивність» Мінагрополітики України, можливі вибіркові моніторинги у підприємствах роздрібної торгівлі, ринках, ярмарках тощо. Значно складнішим є питання моніторингу витрат виробництва, оскільки ця інформація є приватною і в наших умовах в багатьох випадках недоступною для користувачів. Проте ці дані є надзвичайно важливими.

На сьогодні існує гостра необхідність здійснювати моніторинг даних щодо економічних результатів діяльності сільськогосподарських підприємств на основі мережі базових господарств. Вони будуть формувати інформацію, що потрібна для прийняття певних управлінських рішень, та оперативно подавати у відповідні органи для її опрацювання. Зокрема, дані щодо витрат виробництва доцільно подавати по періодах виконання робіт (обробіток грунту, посів озимих і ярих культур, догляд за посівами, збирання). Це дасть змогу в умовах постійної зміни у вартості необхідних для виробництва ресурсів оперативно й об'єктивно оцінювати витрати та доходи сільськогосподарських товаровиробників, а отже, забезпечить прозорість та адекватну

оцінку результатів сільського господарства. Крім того, це дозволить зробити необхідну деталізацію витрат, що необхідно для бачення шляхів їх мінімізації.

Як свідчать дослідження, на базі існуючої звітності за формою 50-сг можливо проводити збір інформації щодо виробничої собівартості до 20 січня, що значно підвищить оперативність даних.

Необхідно проводити обстеження особистих підсобних господарств населення щодо витрат та ефективності виробництва видів сільськогосподарської продукції. Тут потрібний особливий організаційно-методичний підхід, що дозволить зняти бар'єр, створений наявним менталітетом населення.

Однією з причин необ'єктивності, відсутності детальної інформації щодо виробничих, фінансових, цінових даних, особливо даних щодо витрат на виробництво продукції та інших, є спрощена система ведення бухгалтерської звітності. На нашу думку, для усунення зазначених недоліків потрібно вести повний бухгалтерський облік первинної документації в різних суб'єктів господарювання, незалежно від форми власності. Проте існує інша проблема, що полягає у відсутності фінансових можливостей фермерських господарств, дрібних суб'єктів підприємницької діяльності забезпечувати виконання функцій бухгалтера, тобто коштів для оплати цієї посади.

Література: 1. Шпичак О. М. Аналіз системи моніторингу цін та обсягів продажу сільськогосподарської продукції на міських ринках України. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2013. 70 с. **2.** Аналітичні дослідження роздрібних цін на продуктових ринках/ за ред. І. М. Демчака. Київ: НДІ «Украгропромпродуктивність», 2015. 86 с. **3.** Лузан Ю. Я. Звітність підприємства – основа інформаційної системи управління. *Облік і фінанси АПК.* 2004. № 1. С. 4–9. **4.** Лупенко Ю. О. Системні трансформації аграрного сектора економіки. *Економіка АПК.* 2007. № 5. С. 49–51. **5.** Охріменко І. В. Витрати та собівартість сільськогосподарської продукції в регулюванні економічних відносин сільськогосподарських підприємств: монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2009. 360 с. **6.** Прокопенко О. М., Розумна А. І., Овчаренко Л. М. Методологічні положення з організації державних статистичних спостережень із статистики сільськогосподарських підприємств // Державна служба статистики України: офіц. сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2011/289/metod.pdf. **7.** Шпичак О. М., Свиноус І. В. Реалізація продукції особистими селянськими господарствами – витрати, ціни, ефективність. Київ: Ін-т аграр. економіки, 2008. 300 с. **8.** Сеперович Н., Шевцов О. Цінова ситуація та вплив держави на ціноутворення в аграрному секторі України // Проект «Аграрна політка для людського розвитку» UNDP. Київ, 2004. 109 с. **9.** Сікачина О. В., Зайцева Н. М., Прокопенко К. О. Методика розрахунку сукупного індексу витрат на виробництво сільськогосподарської продукції // Державна служба статистики України: офіц. сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/. **10.** Шпичак О.М., Ситник В. П., Маслюков Є. О. Методичні рекомендації по організації і функціонуванню системи цінового моніторингу в агропромисловому комплексі України. Київ: ІАЕ УААН, 1998. 70 с. **11.** Лупенко Ю. О., Шпичак О. М., Воскобійник Ю. П. Закупівельні, оптово-відпускні та роздрібні ціни на сільськогосподарську продукцію та продукти її переробки (щоміс. бюл.). Київ: ННЦ «ІАЕ», 2014. 132 с. **12.** Шпичак О. М., Лупенко Ю. О., Боднар О. В. Організаційно-методичні засади функціонування системи моніторингу аграрного ринку. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2015. 104 с. **13.** Tsaruk N. G. Improvement of statistical reporting on vegetables production and sale taking into account quality criteria. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 1 (175). С. 323–331. **14.** Documentation, Commodity Costs and Returns // USDA: Economic Research Service. URL: http://www.ers.usda.gov/data-products/commodity-costs-and-returns /documentation.aspx. 15. Report of the AAEA Task Force on Commodity Costs and Returns // Commodity Costs and Returns. Iowa: Ames, Febr, 2000. 545 p.

References: 1. Shpychak O. M. Analiz systemy monitorynhu tsin ta obsiahiv prodazhu silskohospodarskoi produktsii na miskykh rynkakh Ukrainy. Kyiv: NNTs «IAE», 2013. 70 p. **2.** Analitychni doslidzhennia rozdribnykh tsin na produktovykh rynkakh/ za red. I. M. Demchaka. Kyiv: NDI «Ukrahropromproduktyvnist», 2015. 86 p. **3.** Luzan Yu. Ya. *Zvitnist pidpryiemstva – osnova informatsiinoi systemy upravlinnia* [Enterprise Accounting – Based Management Information System]. *Oblik i finansy APK*. 2004. No. 1. P. 4–9. **4.** Lupenko Yu. O. *Systemni transformatsii ahrarnoho sektora ekonomiky* [Transformation of the Agricultural Sector of Economy]. *Ekonomika APK*. 2007. No. 5. P. 49–51. **5.** Okhrimenko I. V. *Vytraty ta sobivartist silskohospodarskoi produktsii v rehuliuvanni ekonomichnykh vidnosyn silskohospodarskykh pidpryiemstv: monohrafiia* [The Costs and the Cost of Agricultural Production in the Regulation of Economic Relations of Agricultural Enterprises: monograph]. Kyiv: NNTs «IAE», 2009. 360 p. **6.** Prokopenko O. M., Rozumna A. I., Ovcharenko L. M. Metodolohichni polozhennia z orhanizatsii derzhavnykh statystychnykh sposterezhen iz statystyky silskohospodarskykh pidpryiemstv // Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: ofits. sait. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2011/289/metod.pdf. **7.** Shpychak O. M., Svynous I. V. Realizatsiia produktsii osobystymy selianskymy hospodarstvamy – vytraty, tsiny, efektyvnist. Kyiv: In-t ahrar. ekonomiky, 2008. 300 p. **8.** Seperovych N., Shevtsov O. Tsinova sytuatsiia ta vplyv derzhavy na tsinoutvorennia v ahrarnomu sektori Ukrainy // Proekt «Ahrarna politka dlia liudskoho rozvytku» UNDP. Kyiv, 2004. 109 p. **9.** Sikachyna O. V., Zaitseva N. M., Prokopenko K. O. Metodyka rozrakhunku sukupnoho indeksu vytrat na vyrobnytstvo silskohospodarskoi produktsii // Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: ofits. sait. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/. **10.** Shpychak O. M., Sytnyk V. P., Masliukov Ye. O. Metodychni rekomendatsii po orhanizatsii i funktsionuvanniu systemy tsinovoho monitorynhu v ahropromyslovomu kompleksi Ukrainy. Kyiv: IAE UAAN, 1998. 70 p. **11.** Lupenko Yu. O., Shpychak O. M., Voskobiinyk Yu. P. Zakupivelni, optovo-vidpuskni ta rozdribni tsiny na silskohospodarsku produktsiiu ta produkty yii pererobky (shchomis. biul.). Kyiv: NNTs «IAE», 2014. 132 p. **12.** Shpychak O. M., Lupenko Yu. O., Bodnar O. V. Orhanizatsiino-metodychni

zasady funktsionuvannia systemy monitorynhu ahrarnoho rynku. Kyiv: NNTs «IAE», 2015. 104 p. **13.** Tsaruk N. G. Improvement of Statistical Reporting on Vegetables Production and Sale Taking into Account Quality Criteria. *Aktualni problemy ekonomiky*. 2016. No. 1 (175). P. 323–331. **14.** Documentation, Commodity Costs and Returns // USDA: Economic Research Service. URL: http://www.ers.usda.gov/data-products/commodity-costs-and-returns/documentation.aspx. **15.** Report of the AAEA Task Force on Commodity Costs and Returns // Commodity Costs and Returns. Iowa: Ames, Febr, 2000. 545 p.

Інформація про автора

Боднар Ольга Василівна – канд. екон. наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу ціноутворення, кон'юнктури та інфраструктури ринку Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» Національної академії аграрних наук (вул. Героїв оборони, 10, к. 316, м. Київ, 03127, Україна; e-mail: olga_bodnar@mail.ru).

Информация об авторе

Боднар Ольга Васильевна – канд. экон. наук, старший научный сотрудник, заведующий отделом ценообразования, конъюнктуры и инфраструктуры рынка Национального научного центра «Институт аграрной экономики» Национальной академии аграрных наук (ул. Героев обороны, 10, к. 316, г. Киев, 03127, Украина; e-mail: olga_bodnar@mail.ru).

Information about the author

O. Bodnar — Ph.D. (Econimics), Senior Researcher, Head of Department of Pricing, Conjuncture and Market Infrastructure of National Scientific Centre «Institute of Agrarian Economy» of National Academy of Agrarian Sciences (10 Heroiv Oborony Str., Building 316, Kyiv, 03127, Ukraine; e-mail: olga_bodnar@mail.ru).

Стаття надійшла до ред.
03.08.2016 р.